

МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Олена ГОРБЕНКО (Кіровоград)

У статті визначається роль і сутність музично-виконавської компетентності в структурі професійної підготовки майбутнього вчителя музики. Музично-виконавська компетентність розглядається як інтегративна професійно значуща якість майбутнього фахівця, яка визначається художньо-інтерпретаційними компетенціями у різних видах музично-виконавської діяльності

В статье определяется роль и сущность музыкально-исполнительской компетентности в структуре профессиональной подготовки будущего учителя музыки. Музыкально-исполнительская компетентность рассматривается как интегративное профессионально значимое личностное качество будущего профессионала, которое определяется художественно-интерпретационными компетенциями в разных видах музыкально-исполнительской деятельности.

Ключові слова: музично-виконавська компетентність, художньо-інтерпретаційний процес, художньо-інтерпретаційні вміння, комплексно-інтеграційна технологія, педагогічні умови, майбутні вчителі музики.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, що відбуваються в суспільно-економічній сфері нашої держави на сучасному етапі, входження України в світовий освітній простір детермінує інноваційні процеси в сфері освіти, переорієнтацію процесу професійно-педагогічної підготовки на європейські стандарти.

У зв'язку з цим посилюються вимоги не тільки до професійного зростання вчителя, а й до його особистісних якостей, що виявляються в здатності орієнтуватися в розмаїтті протиріч сучасного світу, бути готовим до перманентних змін, самостійно набувати компетенцій згідно з обраним фахом, визначати особистісні способи творчої самореалізації,

саморозвитку, самоосвіти й самоствердження в професійній кар'єрі й життєдіяльності.

Відповідно до запитів сучасного суспільства значно зростають вимоги до особистості вчителя мистецьких дисциплін, його здатності використовувати набутий професійний досвід у самостійній практичній художньо-творчій діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими художньо-естетичними цінностями та світоглядними позиціями, набувати вмінь володіти засобами пізнання себе та навколишнього світу.

Концепція науково-мистецької парадигми спрямована на виховання в особистості ціннісного ставлення до дійсності загалом та мистецтва зокрема, розвиток художньої свідомості й компетентності, здатності до самореалізації, потреби в духовному самовдосконаленні в процесі сприймання та інтерпретації мистецьких творів і практичної художньої діяльності (Л.Масол).

Це положення значно актуалізує проблему фахової підготовки майбутніх учителів музики, які засобами музично-виконавської діяльності впливають на внутрішній світ учнів, розвивають їхні особистісні якості, виявляють творчі здібності, стимулюють потребу в духовному самовдосконаленні.

Аналіз стану музично-виконавської підготовки майбутніх фахівців уможливив виявити ряд суперечностей, які мають місце в процесі професійного становлення майбутніх учителів музики, а саме:

- між сучасними вимогами до музично-виконавської підготовки майбутніх фахівців, котрі мають прагнути до творчого самостійного пошуку, самореалізації й самовираження, та традиційним змістом навчання, що спрямований на надання певної сукупності знань та вмінь;

- між рівнем сформованості музично-виконавської компетентності, що необхідний для успішного здійснення музично-виконавської діяльності та її наявним рівнем музично-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики;

- між необхідністю застосування новітніх технологій в процесі музично-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики та превалювання традиційних форм та методів навчання, що не відповідають вимогам сьогодення.

Успішність розв'язання цих питань залежить від сформованості музично-виконавської компетентності, яка в складній інтегративній структурі професійно-педагогічної діяльності вчителя музики є ключовою.

Постановка завдання. Розкрити роль і сутність музично-виконавської компетентності в структурі фахової підготовки, визначити критерії та показники сформованості досліджуваного феномену,

обґрунтувати педагогічні умови та здобуті результати формування музично-виконавської компетентності майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Проблеми компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів та викладачів різних фахів висвітлюється в наукових працях В.Безпалька, І.Беха, Н.Бібік, В.Бондаря, Л.Буєвої, Б.Гершунського, О.Дубасенюк, І.Зимньої, І.Зязюна, І.Єрмакова, О.Кононко, Н.Кузьміної, І.Лернера, А.Маркової, Л.Мітіної, М.Михайліченка, Н.Ничкало, І.Підласого, О.Пометун, В.Радула, О.Савченко, Г.Селевка, В.Семиченко, В.Сластьоніна, С.Сисоєвої, Г.Сухобської, В.Сухомлинського, Г.Тарасенко, Л.Хоружої, А.Хуторського, С.Шишова, В.Ядова.

У сфері середньої та вищої мистецької освіти вдосконаленню процесу професійної підготовки вчителя присвячені праці Л.Арчажнікової, А.Болгарського, О.Дем'янчука, В.Дряпіки, А.Душного, І.Кевішаса, Л.Коваль, А.Козир, Л.Масол, О.Михайличенко, О.Олексюк, О.Отіч, Г.Падалки, Л.Паньків, А.Растригіної, Л.Рапацької, О.Ростовського, О.Рудницької, О.Сухомлинської, Г.Ципіна, О.Щолокової; праці з методики музичного виховання Ю.Алієва, О.Апраксіної, Т.Беркман, С.Гінзбург, Н.Гродзенської, Н.Єгіної, В.Шацької.

Проблеми музичного виконавства розкриваються в ґрунтовних працях відомих філософів і психологів: В.Басіна, М.Бахтіна, Л.Виготського, І.Кона, М.Кагана, О.Леонтьєва, В.Мазепи, С.Рубінштейна, Г.Щербакової та ін.; музикознавців: Б.Асаф'єва, Л.Баренбойма, А.Готсдінера, Г.Гофмана, Є.Гуренко, О.Костюка, Н.Корихалової, Б.Мазеля, К.Мартінсена, М.Медушевського, В.Назайкінського та ін.; педагогів: Л.Ауера, Г.Нейгауза, С.Смоленського, Б.Яворського.

Актуальні питання професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема інструментально-виконавської, висвітлюються в наукових дослідженнях Л.Гусейнової, А.Зайцевої, Н.Згурської, В.Крицького, М.Михаськової, Т.Пляченко, Г.Саїк, О.Щербініної, Т.Юник; вокально-виконавської – Л.Дерев'янка, І.Шевченко, Н.Швець, Ю.Юцевич; диригентсько-хорової – А.Авдієвський, А.Болгарський, А.Козир, П.Ніколаєнко та ін.

Утім, проблема формування музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музики в процесі фахової підготовки ще не отримала достатнього теоретичного і практичного обґрунтування й не стала предметом окремого наукового дослідження, хоча для її конструктивного розв'язання в сучасній освітній парадигмі вже склалися необхідні передумови й набутий певний досвід щодо теоретичного та

практичного осмислення сутності, виявлення змісту, трактування основних понятійних дефініцій.

Вивчення стану сформованості музично-виконавської компетентності в освітній мистецькій практиці дає змогу констатувати, що ця проблема актуалізується як структурний компонент загальної освітньої парадигми, основною метою якої є формування в майбутнього фахівця здатності до самостійного проектування й творчого розв'язання професійних завдань у нових умовах сьогодення.

Стратегії розвитку мистецької освіти спрямовуються на проектування її змісту на засадах інтегративних моделей (предметної, міжпредметної, міжгалузевої), на розробку й упровадження новітніх особистісно-зорієнтованих педагогічних технологій, що ґрунтуються на діалогічній взаємодії, творчому пошуку й визначенні перспективних цілей.

З огляду на це, компетентнісний підхід до музично-виконавської підготовки майбутніх учителів музики має ґрунтуватися на впровадженні інтегративних зв'язків між фаховими дисциплінами, у яких предметна галузь співвідноситься з різновидами музично-виконавської діяльності й має на меті вдосконалення художнього мислення, творчого потенціалу на засадах самостійного пошуку, спрямованого на творче самовираження майбутніх фахівців.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних праць вітчизняних та зарубіжних учених (І.Бех, Т.Браже, В.Бондар, А.Вербицький, Е.Зеєр, І.Зязюн, І.Єрмаков, В.Дьомін, О.Кононко, В.Краєвський, Н.Ничкало, Є.Павлютенков, Дж.Равен, В.Радул, С.Русова, О.Савченко, В.Семиченко, В.Сластьонін, Л.Хоружа, А.Хуторський, В.Ядов) виявлено, що поняття «компетентність» розглядається в науковій літературі як інтегрована особистісна якість, що ґрунтується на знаннях і досвіді, вмінні самостійно та ефективно розв'язувати проблеми, критично мислити, аналізувати й адекватно оцінювати інформацію та навколишню реальність, виявляти індивідуальний стиль діяльності й мати певний творчий потенціал саморозвитку.

Педагогічні погляди на основоположне значення музично-виконавської діяльності в професійній підготовці майбутнього вчителя музики, аналіз наукової та методичної літератури (Л.Масол [3], О.Олексюк [5], Г.Падалка [7], О.Рудницька [6]) дало змогу визначити професійну компетентність майбутнього вчителя музики як системну, інтегровану якість, як здатність усвідомлювати художньо-образний зміст музичних творів у контексті навколишньої дійсності, засвоювати й розуміти основні закономірності, жанрово-стильові особливості, володіти засобами художньо-виконавського втілення. Знати мистецтво в розмаїтті його жанрів і стилів, підкреслює Г.Падалка, – означає мати

великий запас естетичних вражень, великий досвід інтелектуально-емоційного усвідомлення образного змісту творів, володіти різнобарвною палітрою здатності до художніх роздумів і почуттів [7, 38].

Професійну компетентність учителя музики науковці відносять до внутрішніх структурних компонентів педагогічної майстерності, яку визначають як сукупність професійної компетентності, педагогічних здібностей та педагогічної техніки, як «гармонійне поєднання його музичних знань, педагогічно спрямованої свідомості та психолого-педагогічного мислення» [4, 92].

Інтроепективний пошук, пов'язаний з уточненням внутрішніх структурних компонентів поняття «музично-виконавська компетентність», аналіз філософської (В.Басін, І.Кон, М.Каган, О.Леонтьєв, В.Мазепа, С.Рубінштейн), психолого-педагогічної (Л.Виготський, О.Костюк), музикознавчої (Б.Асаф'єв, Г.Гофман, Є.Гуренко, Б.Мазель, К.Мартінсен, М.Медушевський, В.Назайкінський, Г.Нейгауз) й методичної літератури (Л.Арчажникова, О.Олексюк, О.Отіч, Г.Падалка, А.Растрігіна, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Щолокова) дозволили визначити поняття «музично-виконавська компетентність майбутнього вчителя музики» як інтегровану професійно-значущу особистісну якість, що виявляється в здатності вчителя музики до художньої інтерпретації й творчого самовираження в різних видах музично-виконавської діяльності.

Аналіз різних підходів у галузі музично-педагогічної діяльності уможливив встановити, що музично-виконавська компетентність у структурі професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва є ключовою, оскільки забезпечує здатність і спроможність майбутнього фахівця активно, відповідально й ефективно реалізовувати художньо-інтерпретаційні знання та вміння, професійні якості, музично-виконавський досвід, ціннісні орієнтації у подальшій педагогічній діяльності, надати їм особистісного сенсу й трансформувати в соціально-значущі компетентності.

Музично-виконавська компетентність учителя музики містить особистісні характеристики (здатність до емоційно-образного мислення, співпереживання, індивідуальна неповторність, творче самовираження, здатність до сценічно-діалогового спілкування, індивідуально-неповторний художньо-інтонаційний вимір, рефлексивність), котрі, заломлюючись через художньо-інтерпретаційні вміння, визначають спроможність майбутнього вчителя музики до художньо-інтерпретаційної, самостійно-творчої, проектувально-презентативної діяльності й зумовлюють компетентнісний підхід до процесу музично-виконавської підготовки.

Музично-виконавська компетентність є динамічною інтегрованою системою, що складається із взаємопов'язаних компонентів – ціннісно-мотиваційного, когнітивно-знаннєвого, операційно-технологічного, самостійно-творчого, рефлексивно-оцінювального й передбачає: педагогічну спрямованість, розуміння інтерпретатором-виконавцем (інструменталістом, вокалістом, диригентом) сутності музичного твору, осмислення та досягнення його художньо-інтонаційного смислу; здатність до індивідуально-творчої інтерпретації музичного твору, розвиненість асоціативно-образного мислення; володіння технікою художнього виконання, яка є складовою частиною адекватного художньо-інтерпретаційного процесу й характеризує вміння добору та володіння комплексом художньо-інтерпретаційних засобів музичної виразності, що загалом характеризує особистісне, індивідуально-неповторне ставлення виконавця-інтерпретатора до музичного твору; здатність творчо мобілізувати характерологічні вольові якості в процесі сценічно-виконавської діяльності, що акумулює в собі виконавську надійність, артистизм, експресію, силу волі; здатність емоційної реакції, демонстрації вмінь повторного емпатійно-художнього перевтілення; здатність до самостійної творчої діяльності: музикування (імпровізації), мистецтва творення (складання власних музичних творів); здатність до самостійної художньо-проектувальної діяльності (самостійно добирати й вивчати музичні твори, здійснювати інтеграційні зв'язки, створювати художні проекти, володіти вербальною й виконавською інтерпретацією); здатність до рефлексивно-оцінювальної діяльності, аналізу та самоаналізу, критичного мислення й адекватного судження, оцінки та самооцінки. Слушним є твердження Л.Масол, котре повною мірою стосується й професіоналізму вчителя музики. Вчена підкреслює важливість «авторської здатності» особистості, «спроможності виступити ініціатором мистецького задуму, реалізовувати його у власній творчій діяльності, бути перформативним – оригінальним і виразним у її презентації» [3, 249].

На основі аналізу психолого-педагогічних праць з проблеми впливу середовища на особистість (Г. Балла, І.Беха, Л. Виготського, Г. Костюка, О.Леонтьєва, Л.Масол, О.Олексюк, О.Отіч, О.Пехоти, І.Підласого, А.Растрігіної, О.Савченко, В. Семиченко, І.Якиманської) основною педагогічною умовою виявлено створення художньо-творчого середовища на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого та розвивального навчання, котре зумовлюється специфікою музично-виконавської діяльності і є перспективним напрямком розвитку мистецької освіти, оскільки спрямовується на впровадження різноманітних форм діалогічного спілкування, партнерських стосунків і творчої взаємодії викладача та студента.

Діалогічність художньо-інтерпретаційної творчості зумовлює використання в процесі формування музично-виконавської компетентності індивідуально-диференційованого та варіативного підходів, які є такою організацією педагогічного впливу, що передбачає урахування індивідуальних особливостей, діагностику особистісно-типологічних характеристик і здібностей студентів, упровадження інноваційних художньо-педагогічних технологій, завдань різної складності, забезпечення можливостей вибору індивідуальної траєкторії навчання для самореалізації і самовираження студентів у музично-виконавській творчості, спрямованій на майбутню педагогічну діяльність.

Наступною умовою визначено забезпечення пріоритету самостійної художньо-практичної діяльності, яка є рушійною силою в процесі формування художньо-інтерпретаційних умінь і набуття музично-виконавського досвіду студентами, має виконуватися систематично та підпорядковуватися певній меті й завданням.

Організаційно-педагогічною умовою визначено поетапне засвоєння студентами теоретичного й практичного навчального матеріалу, що надає можливість поступово ускладнювати й розв'язувати завдання, спрямовані на формування окреслених компонентів музично-виконавської компетентності майбутніх фахівців: перший етап – ціннісно-орієнтаційний; другий етап – творчо-діяльнісний; третій етап – творчо-репрезентативний.

Основними методами, що впливають на розвиток структурних компонентів музично-виконавської компетентності є: метод музично-теоретичного аналізу, який ґрунтується на діалоговому, проблемно-діалоговому та варіативному принципах навчання, спричиняє активність студента в процесі художнього пізнання, полегшує розв'язання питання про драматургію виконання, позитивно позначається на формуванні когнітивно-емоційної сфери студента, спонукає до оригінальної інтерпретації твору, формує особистісно-індивідуальний інтерпретаційний стиль; метод художніх аналогій, який передбачає порівняльний аналіз виконуваного твору з іншими, аналогічними до нього за своїм художньо-образним змістом, знаходження асоціативних зв'язків за спільністю жанрово-стильових особливостей мистецьких творів (розкриття художньої картини світу, єдність світосприймання авторів, їхнього творчого методу, способу художнього пізнання, схожість засобів емоційно-образного вираження), забезпечує ефект емоційного «захоплення» художнім образом, впливає на діяльність музично-сенсорних систем, режим функціонування розумово-когнітивних процесів; метод художньо-творчих проєктів, який у процесі музично-виконавської підготовки майбутніх фахівців набуває

особливого сенсу та змісту, оскільки спрямовується на формування та виявлення індивідуальної неповторності кожного студента, міри його творчої спрямованості, музично-виконавського досвіду, самостійності, самореалізації і самовираження в різновидах музично-виконавської творчості й відповідно до специфіки музично-виконавської діяльності вчителя музики виявляється як у процесі духовного, виконавського, так і в процесі його проектування в контексті певної теми уроку, його змісту, передбачає володіння вміннями здійснювати інтегративні зв'язки, знаходити й використовувати цікавий матеріал, що уможливорює різнобічно й цілісно пізнати художнє явище та поняття.

Ці методи позитивно впливають на формування художньо-інтерпретаційних умінь студентів, сприяють вдосконаленню особистісно-духовної сфери майбутніх фахівців (здатності до емоційного співпереживання, сценічно-емпатійного перевтілення, рефлексії). Художньо-інтерпретаційні вміння є внутрішнім системоутворювальним фактором музично-виконавської компетентності. Вони мають складну інтегративну структуру й відповідно до визначених структурних компонентів музично-виконавської компетентності виявляються в різновидах музично-виконавської діяльності. Сформованість художньо-інтерпретаційних умінь визначає рівень музично-виконавської компетентності майбутніх фахівців.

До таких умінь віднесено:

- уміння проектувати художній образ, здійснювати музично-теоретичний аналіз, інтеграційні зв'язки, добирати різновиди мистецтва за принципом художніх аналогій у процесі вивчення музичного твору;
- уміння володіти технікою художнього виконання;
- уміння володіти сценічно-вольовими якостями та мистецтвом сценічно-емпатійного перевтілення;
- уміння здійснювати самостійно-творчу діяльність (самостійно опрацьовувати й вивчати музичні твори, музикувати, імпровізувати, складати власні композиції, створювати художні проекти);
- уміння надавати адекватну оцінку та самооцінку, висловлювати власну думку та критичне судження.

Комплексно-інтеграційна технологія навчання спрямовується на розвиток самостійності художнього мислення, здатності до самостійного розв'язання творчих завдань на підґрунті набутого музично-виконавського досвіду, самовираження в різних видах музично-виконавської творчості й передбачає використання широкого спектру активних та інтерактивних методів навчання, традиційних та новітніх технологій, котрі використовуються в процесі викладання музично-виконавських, музично-теоретичних дисциплін і спецкурсу «Основи музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музики» й

оптимально забезпечують процес формування музично-виконавської компетентності майбутніх учителів музики через виконання визначених педагогічних умов і сприяє формуванню виокремлених компонентів музично-виконавської компетентності.

Проведена дослідна робота не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого наукового вивчення потребують питання, пов'язані з удосконаленням музично-виконавської підготовки майбутнього вчителя засобами сценічно-акторської майстерності; формування режисерських умінь у постановці видовищних заходів; дослідження психолого-педагогічних аспектів і специфічних особливостей професійно значущих музично-виконавських якостей майбутніх фахівців (здатності до емпатії, здатності до рефлексії, комунікативності, мобільності) та педагогічної технології їхнього формування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки / Л. Г. Арчажникова – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Гуренко Е. Г. Проблемы художественной интерпретации : философский анализ / Е. Г. Гуренко. – Новосибирск : Наука, 1982. – 256 с.
3. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
4. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія / О. В. Михайличенко. – Суми : Наука, 2004. – 210 с.
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка / Олексюк О. М. – К., 2006. – 188 с.
6. Основи викладання мистецьких дисциплін : навч. посіб. / за ред. О. П. Рудницької. – К. : Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 1998. – 183 с.
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Падалка Г. М. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Горбенко Олена Борисівна – старший викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: музично-виконавська підготовка майбутніх учителів музики.